DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2026 SPALIO 3 D. NR. 35 (80)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Džiaugsmo dvasia

Dievas, kurdamas pasaulį, nepamiršo humoro. Nes Dievas Pats yra Džiaugsmas – visi jo kūriniai vienaip ar kitaip tuo paženklinti. Užtenka pažiūrėti kad ir į skruzdėdą, kapibarą, skunką, pamatyti, kaip šypsosi šunys ir kokios juokingos yra katės, nors jos pačios to nieku gyvu nepripažintų.

efoto.lt nuotr.

Bet pasaulis nėra Džiaugsmo karalystė – visa, kas gražu ir gera, iškreipiama į bedžiaugsmę, *bejuokę* pusę. Juokas, Džiaugsmas kaip ir kitos didžiosios sąvokos – Laisvė, Meilė, Tiesa – šiandien neapsieina be iškreipimo, ir dėl to kaltas ne kas kitas, o tik mūsų puikybė. Jeigu Juoką pasitelkiame kitam įskaudinti ir pažeminti, ar tai bėra Juokas?.. Kita vertus, jeigu nemokame priimti pašaipos savo atžvilgiu, ar tai nėra mūsų tuštybė, kuri nenori (ir nemoka) būti pažeminta?..

Be Juoko, to nuostabaus, graudulį ir meilę sukeliančio fenomeno, primenančio svaigų vyną, egzistuoja ir ironija, o taip pat – autoironija, kurių pavidalai vis labiau blėsta, nyksta, žmonės nebesugeba jos pajusti, išskaityti, išgirsti. Ar dėl to, kad ironija – kartesnė, aštresnė? Panašesnė į pipirą, nei į vyną?.. Kai kas lygina ironiją su skalpeliu – palyginimas turbūt teisingas, tik reikėtų suvokti, kad skalpeliu švaistytis nederėtų, jis turi tikslingai atlikti savo funkciją: jeigu jau pjauna, tai tiek, kiek reikia, ten, kur reikia. Turint omeny, kad pjūviui reikia užgyti.

Dabartės populiarūs sarkastiški žmonės – bet sarkazmas turbūt nelabai humoras, veikiau jau pagiežos įvilkimas neva į šmaikštų rūbą. Ir jeigu Juokas gydo, o ironija – sveikatina, sarkazmas neretai apnuodija. Žinoma, yra išimčių. Bet ne tiek jau daug. Liūdna, kai žmonės, įprasdami prie sarkazmo, nebejunta ironijos ir nebemoka vertinti tikrai juokingų dalykų. O kartais netgi ima kovoti su humoru. Nors tokia kova, kaip rašė W. Szymborska, neteikia kovojančiam garbės, o veikiau veda į pralaimėjimą.

Kita vertus, kova su humoru atskleidžia intelektualinę impotenciją ir paliudija dvasingumo stoką. Vienas iš pačių svarbiausių dvasingumo bruožų – ne galėjimas verkti, o mokėjimas juoktis. Jeigu, tarkim, koks politikas (arba nebūtinai, tegu bus menininkas ar visuomenininkas) šneka lyg ir protingai, bet visada lyg dantų skausmo perkreiptu veidu ir kreivai šiepdamasis, tai kelia pagrįstų įtarimų, kad jo kalba – nenuoširdi. (Jeigu politikas – kad už jį nereikia balsuoti). Jeigu kitas, linksmai išsišiepęs ir kvatodamas, mala niekus ir kartais iš to linksmumo nusišneka, irgi nieko gero. Tai jau ne juokas – tai lengvabūdiškumas, o lengvabūdiškumas nieko bendro su humoru neturi.

Užtat jeigu žmogus skelbiasi esąs už tautą, tėvynę, žmogų ir dvasingumą, pažiūrėkite, ar jis moka juoktis. Ir koks yra jo juokas – kvailas, lengvabūdiškas, grubus, nelinksmas ar – santūrus, paprastas, nebūtinai verčiantis išsiviepti, o veikiau nusišypsoti akimis, pritariamai linktelti.

Džiaugsmo dvasia yra tai, dėl ko verta pamilti šį pasaulį.

Renata Šerelytė

PAPRASTOS DAINOS

Kai aš prisimenu anas dienas,
Rašau be galo paprastas dainas:

Apie auksinį tėvo gryčios stogą
Ir apie derlių, gerą arba blogą.

Ten kaip žiedai margavo aviliai,
Lietus į žemę sunkėsi giliai.

O žmonės gimė, sėjo, pjovė, mirė,
Juos kirto laikas, o jie kirto girią.

Bet jie žaliavo, kaip ir ta giria,
Ir jie dainas dainavo vakare,

Pareidami iš lauko į namus,
Ir švietė jiems saulėlydis ramus,

Ir suko girnas jiems galingas vėjas,
Vyresnis brolis, jiems padėt atėjęs.

Henrikas Radauskas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 21 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Džiaugsmo dvasia • **2- as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** „Daugeliui svajonių likimas leido išsipildyti“ (Libertas Klimka) • **4-as psl. Algis Vaškevičius.** Kalvarijoje – dviejų garsių lietuvių emigrantų kūrybos darbų paroda • **5-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Theo Bardsley paroda „Kambario aidai“ Tumo galerijoje Užupyje • **6-as psl. Astrida Petraitytė.** Kultūros vakarai Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje (2) • **7-as psl. Julius Keleras.** Laiko autobiografija, arba kaip Annie Ernaux praplečia romano ribas • **8-as psl. Lidija Šimkutė – Walkerville piliečių apdovanojimų sąraše**

Kitame numeryje: **Premjera: Žibuoklės Martinaitytės „Apversta tikrovė“ • Rudens skaitiniai***

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

„Daugeliui svajonių likimas leido išsipildyt“, –

sako prof. dr. Libertas Klimka

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Visada laukdavau susitikimų su profesoriumi Libertu Klimka „Varpų“ vakaruose, kurie iki pandemijos ketvirtį amžiaus kiekvieną pavasarį vyko Rašytojų sąjungos klube. Nors ilgesniam pokalbiui nelabai likdavo laiko, tačiau pakakdavo ir keliolikos minučių, kad kažką naujo, netikėto parsivežtum į namus. O jeigu vakaro metu jis dar tardavo viešą žodį, jis ilgam įsimindavo.

Na taip, tarp tų susitikimų pabendraudavome ir virtualiai – el. paštu, rečiau – telefonu, o svarbiausia – visa tai lydėdavo nauji L. Klimkos straipsniai ne tik almanacho puslapiuose, bet ir žurnale „Lietuvos bajoras“. Ne atsitiktiniai tekstai, o tokie, nuo kurių ne vienas skaitytojas pradėdavo pažindintis su nauju leidinio numeriu.

Neslėpsiu: esu iš tų, kurie pastoviai įsijungia Lietuvos radiją sekmadienių rytais, neabejodamas, jog iš profesoriaus L. Klimkos lūpų išgirsiu tai, ką tikrai verta išgirsti. Neatidedu į šalį ir laikraščio ar žurnalo, kuriame išspausdintas dar vienas jo straipsnis ar pokalbis su juo.

Belieka apgailestauti, kad iki šiol taip ir neturėjome progos prisėsti ilgesniam pokalbiui. Džiaugiuosi, kad suradote tam laiko.

Dėkoju už parodytą dėmesį mano veiklai ir asmenybei. Didelė garbė pasidalinti savo gyvenimo fragmentais ir juos lydėjusių darbų rūpesčiais.

Jūsų veiklos laukas toks platus, o sukauptų žinių bagažas neįtikėtinai įdomus, kad nieko kito nelieka, kaip pradėti šneką nuo klausimo apie kūrybos fenomeną. Kaip jį apibūdintumėte? Kokia dvasinio būtinumo kurti pradžia? Ar tie svarbūs dalykai labai skiriasi nuo tų, kurie buvo praeityje ir dabartyje?

Mano paties kūryba yra labai „žemiška“, parašyti tekstai tikrai neskraido fantazijos padebesiais. Rašau apie tikrus dalykus, kurie egzistuoja šioje Žemėje arba slypi šios Žemės gyventojų atmintyje. O kūrybos elementas, jeigu jis ten išties yra, - tai mano ieškomos ir atskleidžiamos ar paryškinamos sąsajos tarp gamtos ir dvasinių reiškinių arba tų reiškinių prasmės aiškinimas, moksle vadinamas semantiniu tyrimu. Tai mėgau daryti ir būdamas fiziku (dėsningumų paieška elektronų elgsenoje puslaidininkiniuose kristaluose), ir tapęs mokslo istoriku (nežinomų mokslo raidos Lietuvoje puslapių ir jų sąsajų atvertimas) bei etnologu (tradicinių kalendorinių papročių esmės ir prasmės nagrinėjimas). Juk mokslas yra Visatos ir žmonių visuomenės tyrimas, siekiant geriau ir išsamiau tai pažinti bei pritaikyti žmonijos gerovei. Mokslinės kūrybos džiaugsmą teikia ko nors dar nepažinto šiame pasaulyje – dėsningumo, sąryšio – suradimas. Mokslininko genialumas gali būti vertinamas tuo, kiek giliai ir naudingai jam pavyko pažvelgti į nežinomybę. Meninė kūryba taip pat yra būdas pažinti pasaulį, tačiau darbo rezultatai – eilėraštis, romanas, paveikslas, statinys – yra betarpiškai menininko pateikiami visuomenei ir veikia jos narius jausmais. Kūrėjo genialumas čia gali būti matuojamas poveikio stiprumu. Kūryba, tiek mokslinė, tiek ir meninė yra iš esmės pastangos patobulinti pasaulį. Ir tos pastangos labai būdingos žmogui, sudaro jo esmingąją dalį. Dievo ar žmogaus kūrinijos naikinimo, griovimo veiksmai – antihumaniški.

Žinau, kad gimėte Kaune, tačiau nieko nesu girdėjęs apie Jūsų artimiausius žmones. Turbūt nesuklysiu pasakęs, kad tėvai turėjo būti išsilavinę žmonės, jei sūnui paskyrė tokį retą vardą. Ką visų pirma primena vaikystės-jaunystės metai?

Gimiau 1940 m. rugsėjo 18 d., kai mūsų valstybės raidoje jau įvyko tragiškas lūžis – praradome nepriklausomybę. Tėvams tai buvo labai skaudus, o gal ir netikėtas įvykis, nes jų, kaip ir daugelio to meto Lietuvos inteligentų, pažiūrose būta kairuoliškumo, juolab jaunatviško siekio gyventi tobulesniame pasaulyje. Liberto vardą gavau todėl, kad laisvė labai sparčiai tolo nuo mūsų krašto, tad nors šeimoje telieka Laisvė... Mano vardadienis – Bastilijos žlugimo diena! Ir gimiau Kaune, klinikoje prie Soboro, taigi netoli Laisvės alėjos. Tapau užkoduotas bent jau mąstymo laisvei. Kaip tvirtina romėniškas priežodis: *Nomen omen*, vardas nusako esmę.

Pirmieji prisiminimai iš vaikystės – deganti senelių sodyba, lėktuvų kautynės padangėje, kulkų garsai... Frontui nusiritus į vakarus, su mama gyvenome Panemunėlio geležinkelio stoties mokyklos antrajame aukšte. Pasišviesdavome apkasų žvakėmis, ir labai šaldavome žiemą. Betgi mokykla veikė!

Profesorius Libertas Klimka

Nuo 1947 m. augau Vilniuje, nes tėvelis, baigęs Vytauto Didžiojo universitete teisės studijas, turėjo dar prieškarinį paskyrimą į Vilniaus universitetą. Šiai darbovietei liko ištikimas iki savo gyvenimo pabaigos 1978 m. Dėstė baudžiamąją teisę. Pasitaiko, kad dar ir dabar gatvėje mane pakalbina jo buvę studentai; sako, esu panašus į tėvelį. Mama, baigusi ekonomikos studijas, darbavosi įvairiose organizacinėse struktūrose: trumpai pabuvo Salomėjos Neries vidurinės mokyklos direktore, vėliau steigė Mokytojų tobulinimosi institutą ir jam vadovavo, buvo Gamtos mokslų redakcijos Politinės ir mokslinės literatūros leidykloje vedėja. Užsiėmę savais rūpesčiais, tėvai mano mokyklinį dienoraštį retai pavartydavo. Žinojo, kad esu pareigingas. Pirmūnu nebuvau, bet motyvaciją mokytis anksti atradau, – pažinimo smalsumas vedė...

O humanitariniai mokslai neviliojo?

Viliojo, jaučiau trauką. Labai daug skaitydavau grožinės literatūros ir draugų turėjau, su kuriais keisdavomės nuomonėmis, knygomis. Bet anksti supratau, kad neturiu pasakotojo talento. Bebaigiant vidurinę, Tėvelis tiesiai šviesiai paaiškino, kad tik gilindamasis į tiksliuosius arba gamtos mokslus, galiu būti dvasiškai laisvas ir gyventi, nedarydamas juodo sandėrio su savo sąžine. Išties, vėliau rašydamas fizikos srities mokslinius darbus, sugebėdavau išvengti marksizmo-leninizmo klasikų citatų įžangos puslapyje. Ir mano parašytoje disertacijoje to nėra.

Dabar akivaizdu, kodėl, renkantis studijas, nugalėjo fizika. Beveik neabejoju, kad gabumų pakako ir kitose srityse. Tokią prielaidą leidžia daryti kad ir tai, jog po mokslų baigimo vis augantis ir platėjantis domėjimųsi ratas daugiau nei ypatingas.

Fizika – visų gamtos mokslų viršūnė, tai neginčytina. Nes ji nagrinėja fundamentaliausius materijos struktūros dėsnius, taigi mūsų Visatos pagrindus, o žinias pritaiko žmonijos gerovei kurti. Kai baigus vidurinę mokyklą reikėjo rinktis tolimesnio gyvenimo kelią, fiziką pasirinkau būtent dėl šio jos išskirtinumo tarp kitų mokslų. Ir dar ir dėl to, kad, kaip minėjau, tai buvo nepolitizuotas mokslas. Beje, vidurinėje (Vilniaus *Salomeikoje*) turėjau puikų fizikos mokytoją, didį humanistą Vincą Žemaitį, karo metais didvyriškai gelbėjusį žydus. Apie tai mokytojas vaikams niekada nepasakojo, bet betarpiškai bendraudamas, kartais mesteldavo mintį, kitą apie žmogiškosios moralės principus. Tai tikrai nuteikdavo ilgiems apmąstymams.

Į Vilniaus universitetą įstojęs 1958 m., rimtai kibau į fizikos mokslą. Būdamas trečiajame kurse įsidarbinau prof. P. Brazdžiūno katedroje laborantu. Esu laimingas, iš kiek arčiau pažinęs „anos Lietuvos“ profesūrą. Studijas baigiau su pagyrimu ir kvietimu į aspirantūrą (dabar vadinamą doktorantūra). Pasirinkau energingo mokslo lyderio Juro Požėlos laboratoriją, kuriamą Mokslų akademijos institute. Žavėjo naujos idėjos, darbo entuziazmas, demokratiškas bendravimas. 1972 m. sausį apgyniau kandidatinę disertaciją iš eksperimentinio karštųjų elektronų rekombinacinių procesų puslaidininkiuose tyrimo. Gal tuo darbu kiek ir prisidėjau prie dabar taip paplitusių saulės baterijų ar naktinio matymo prietaisų sukūrimo. Žinia, ne konstruojant juos, bet aiškinantis vidinius procesus puslaidininkiniuose kristaluose – elektronų elgseną.

Nors tapau puslaidininkių fizikos specialistu, ilgainiui pabodo laiką leisti tik fizikos laboratorijoje, tarp aparatūros. Galima sakyti, pasiilgau žmogiškojo bendravimo; tas ilgesys ir nuvedė į studentišką auditoriją. Gyvenimo posūkis prasidėjo nuo paskaitų visuomenei, kurias organizuodavo „Žinijos“ draugija. Parašiau ir keletą populiarių knygelių apie puslaidininkių taikymą. Pajutau, kad perteikti žinias irgi yra įdomu; o gal pedagogų šeimos genai prabudo. Nuo 1975-ųjų net septyniolika metų dirbau docentu Vilniaus inžinerinio statybos instituto (vėliau tapusio Vilniaus Gedimino technikos universitetu) Fizikos katedroje. Ir tada Lietuvą ištiko didysis istorinis virsmas – Sąjūdis! Kokia likimo dovana buvo tai išgyventi. Ne vienas fizikas tuokart tapo garsiu politiku, o aš per mokslo istoriją ir etnokultūrą atsiyriau iki lietuvių etnologijos ir mitologijos studijų.

Į naujas mokslo sritis mane vedė paprastas žmogiškas smalsumas. Juk pasaulis toks įdomus savo įvairove! Tiesą sakant, nuo jaunumės domėjausi tautos ir valstybės istorija bei kultūra. Mėgau keliauti, pažindamas gimtąjį kraštą ir jo gamtą. Aš – miesto vaikas, užaugęs „ant bruko“; tad kaimą atradinėjau per keliones, per gilinimąsi į etnologų raštus, aprašymus. Po įtempto savaitės darbo laboratorijoje ar auditorijoje, savaitgaliui atėjus, – kuprinę ant pečių ir į tą pusę, kur dar nesilankyta. O kišenėje konspektėlis – ką turiu pamatyti, į ką įsižiūrėti, su kuo susipažinti. Buvau sau prisižadėjęs neskubiai – pėsčiomis, dviračiu, slidėmis, baidare – apkeliauti visą Lietuvą. Tik ne automobiliu; būtų tas pats, kaip televizinę laidą žiūrėti. Gamtos grožis, kultūros paminklai – malonus kontrastas laboratorijos stendams su elektronikos aparatūra. Puslaidininkių fizikos institute pažintinių kelionių mėgėjas buvau ne aš vienas; organizuodavome ir kolektyvines išvykas. Atostogų metu su bičiuliais keliaudavau ir į tolimus kalnus, – Sovietų sąjunga buvo turtinga nuostabiais gamtos kampeliais. Tačiau kaip miela grįžti į savąjį

Nukelta į 3 psl.

Libertas Klimka. Lietuviškų tradicijų skrynelė. – Didakta, 2013

kraštą. Kartą su draugo šeima surengėme nuostabią kelionę po Žemaitiją, – pasikinkę kumelaitę ir į vežimaitį mažąsias dukreles susodinę.

Tos laisvalaikio kelionės savaimingai atvedė į kraštotyrą; tai įvyko supratus, kad sukaupti įspūdžiai, surinktos žinios gali būti įdomios bei pravarčios platesnei visuomenės daliai. Įkvepiantis pavyzdys – profesoriaus Česlovo Kudabos darbai ir rašiniai, įtaigiai kalbėję apie meilę Tėvynei. Ir tai sovietmečiu, tiesą išsakant „tarp eilučių“! Įsijungiau į Kraštotyros draugijos organizuojamas kompleksines ekspedicijas, kurios, kaip taisyklė, po kurio laiko visuomenei pristatydavo kraštą visokeriopai aprašančią lokalinę monografiją – tokį paminklą ateities kartoms. Kaip apmaudu, kad dabar kraštotyros veiklos valstybė neberemia. Krašto pažinimo entuziastams talkina bene vienintelė „Versmės“ leidykla, jeigu pavyksta kažkokiu būdu „sužebravoti“ pinigų iš savivaldybių ir pavienių rėmėjų. O kiek liko neišnagrinėtų temų! Sovietmečiu negalėjome nė užsiminti apie partizanų kovas ir jų likimus, disidentinį judėjimą, bažnytinę veiklą. Laimė, kad toji atmintis dar gyva. Daug yra ir naujo gyvenimo daigų, vertų tyrimo; pavyzdžiui, kaip kuriasi jauni ūkininkai, nuo ko jie pradeda, kaip jiems sekasi? O štai tarp tautodailininkų – tiek talentingų žmonių, ieškančių savojo saviraiškos kelio. Kraštotyros knyga – mūsų visuomenės veidrodis, atspindintis materialinį ir dvasinį praeities bei nūdienos gyvenimą, ypatingai sudėtingą permainų metais.

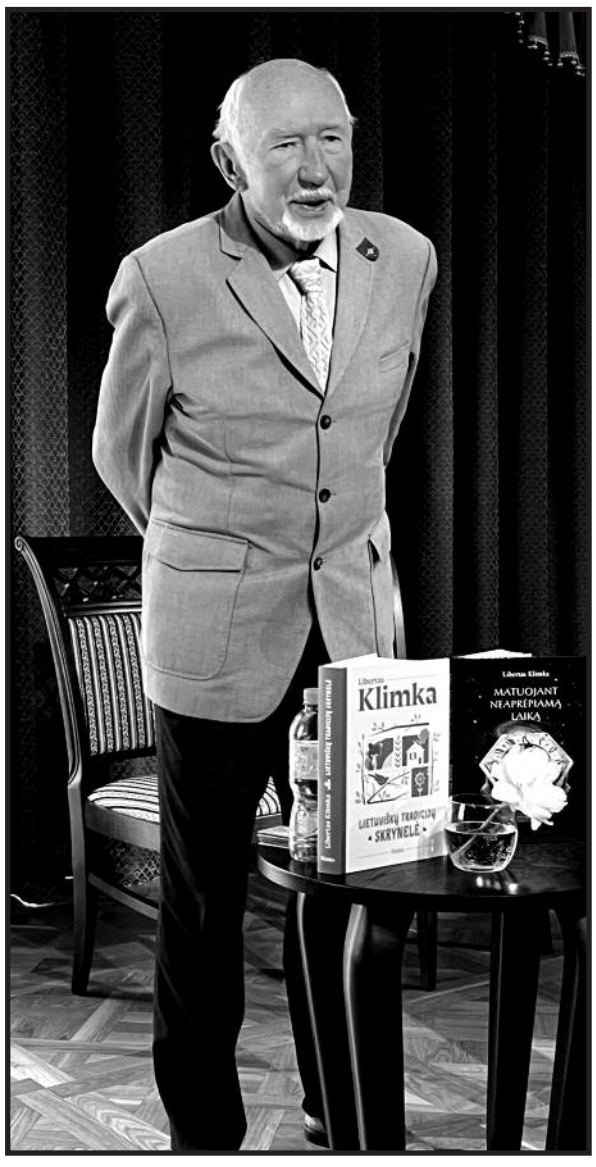
Dabar Jus dažniausiai pristato, kaip etnologą. Kada prigijo šis vardas ir ką iš tikrųjų jis reiškia? Lyg ir neteko girdėti, kad dar kuris nors žinomas žmogus būtų taip tituluojamas.

Etnologija arba tautotyra apibūdinama kaip humanitarinis mokslas, šalies arba regiono gyventojų grupių tradicinės ir šiuolaikinės kultūros bei kasdienybės studijos, dažniausiai naudojant lauko tyrimų metodą – etnografiją, taip pat ir anksčiau sukauptus etnografinius duomenis. Etnologija susijusi su kultūrologija, folkloristika, istorija ir sociologija. Mokslinis domėjimasis tautotyra prasidėjo XIX a. Vienas garsiausių šio mokslo autoritetų, prancūzų intelektualas Claude Lévi-Strauss taip nusakė žmonijos kultūrų mokslinio pažinimo pakopų seką: etnografija apima lauko tyrimus ir atskirų kultūros reiškinių stebėjimą bei aprašymą, etnologija yra tautų ir tautinių mažumų sociokultūrinių reiškinių susisteminimas ir apibendrinimas, o sociokultūrinė antropologija siekia apskritai pažinti žmoniją ir jos sukurtas kultūras. Valstybių politinė raida – nuo feodalinių ar tautinių valstybių link globalistinių darinių pažinimui suteikia laiko dimensiją. Apie etnologiją galima pasakyti ir trumpiau: šis mokslas tiria tautos praktinę gyvenseną ir jos dvasinę būseną gimtojoje žemėje.

Etnologinės krypties tyrimais užsiimti apsisprendžiau nelengvai, – tik atkakliai raginamas profesorių Norberto Vėliaus ir Vacio Miliaus. Jų argumentai buvo sunkiai atremiami: aukštos klasės fizikų Lietuva turi šimtus, ogi etnologų – tik vienetus. Be abejo, profesoriams imponavo mano gamtamokslinis mąstymas, reikalingas, pavyzdžiui, kalendorinių papročių sisteminimui ir jų semantikos tyrimams. Mano bendravimas su iškiliaisiais tautotyrininkais užsimezgė Kraštotyros draugijoje, buriančius visus neabejingus tautiškumui ir siekiančius tai paversti politinio gyvenimo prioritetu. Čia ypatingai prasminga buvo Draugijos pirmininkės šviesios atminties Irenos Seliukaitės veikla. Dalyvaudamas Lietuvos kraštotyros draugijos organizuojamose ekspedicijose, sukaupiau dar nemažai kaimo žmonių žinių apie vietinius kalendorinius papročius, dangaus šviesulių pažinimą. O tokią medžiagą ėmiau rinkti mano kartu su dr. Gunaru Kakaru 1978 m. įkurto visuomeninio Etnokosmologijos muziejaus poreikiams. Tada jau buvo prasidėję tautos kultūrinio atbudimo, folklorinių ansamblių kūrimosi ir istorinės atminties gaivinimo veiklos metai. VGTU Fizikos katedroje tapau „balta varna“, įtartinos veiklos, gal net nacionalistinio pobūdžio, asmenybe. Savo iniciatyva buvau parengęs technikos istorijos Lietuvoje programą ir siūliausi dėstyti studentams kaip laisvai pasirenkamą discipliną. Idėjai pritarė rektorius, tačiau fakultetų dekanai nerado galimybių tokį kursą įterpti į tvarkaraštį. Tai ir tapo dar viena paskata pagalvoti apie kitokio pobūdžio veiklą. Kylanti Sąjūdžio banga iškėlė ir nepaprastą tautinės tapatybės bei jos raiškos svarbą tolimesnėje politinėje tautos ir valstybės raidoje.

Jei neklystu, jau skaitant bendrosios fizikos paskaitas Vilniaus Gedimino technikos universitete, aktyviai domėjotės ir kraštotyrine veikla bei Lietuvos kultūros ir mokslo istorija. Kas tokiems žingsniams paskatino?

Noras pažinti savosios tautos ir valstybės istoriją – labai natūralus, galima sakyti – prigimtinis. Juk tautinės tapatybės kertiniai dalykai – tai gimtoji kalba, istorinė atmintis, tautinės tradicijos. Šiandien, nugyvenęs jau tikrai nemažai metų, tebesidžiaugiu likimu, padovanojusiu laimę gimti Lietuvoje – labai gražios gamtos ir tokios įdomios istorijos bei kultūros paveldo krašte. Nei dienos čia nebuvo nuobodžios. Kraštotyros kelionės smagios ir tuo, kad Lietuva – piliakalnių kraštas. Čia jų tankis pats didžiausias Europoje; ir kasmet dar atrandama archeologams nežinotų. O kokia didelė šių įspūdingų senovės paminklų įvairovė! Traukia kuo daugiau jų aplankyti, nes gimtojo krašto toliai žavingiausiai nuo jų veriasi. Kraštotyros patirtyse mane stebina kaimo žmonių gamtos reiškinių išmanymas, amato dirbinių tobulumas, vaizduotės polėkis tautodailės kūriniuose. Būtina apie tai kalbėti, rašyti žiniasklaidoje, nes jaunoji karta mokykloje apie tai sužino labai mažai. Mūsų gamtos grožis ir tautos kūrybiškumas turi tapti valstybinio pasididžiavimo objektais! Liūdna, kad formalusis švietimas aklai pasidavė globalizacijos skersvėjams ir nusisuko nuo etnokultūros. O rezultatai? Pavyzdžiui, UNESCO ekspertai lietuviškosios kryždirbystės tradiciją įrašė į pasaulio paveldo šedevrų sąrašą, tačiau kokio meninio lygio yra šiuolaikinių kapinių paminklai? Ir kitose populiariosios kultūros srityse lygis liūdnokas. Ypač komercinių TV ir radijo programų...

Profesorius susitinka su skaitytojais Antazavės dvaro salėje, 2025

Esama dar daug neištyrinėtų kultūros paveldo dirvonų, kuriuose smagu darbuotis su bendraminčiais. Lietuvos mokslo ir technikos istorijos tyrinėjimuose dalyvauju nuo 1979 m., jubiliejinių mano Alma Mater metų, paskatintas šviesios atminties bičiulio J. A. Krikštopaičio. Akademiko P. Slavėno suburta Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, bendradarbiaudama su kitų Baltijos šalių analogiškomis organizacijomis, tęsia savo vaisingą veiklą ir šiandien. Istorinių tyrinėjimų rezultatai, jų viešinimas veda į tautinės tapatybės stiprinimą. Kaip pedagogas, negaliu tuo nesidžiaugti. Netgi Gedimino technikos universitete skaitydamas bendrosios fizikos paskaitas, įterpdavau mokslo istorijos fragmentų. Manau, kad toks humanitarinis pradas padėdavo studentams formaliuosius gamtos dėsnius suprasti ir įsiminti. O balandžio 1 d. pusę paskaitos paskirdavau humoristiniams Murphy Chisholm dėsniams. Apskritai, aukštojo išsilavinimo standartuose būtinos istorinės žinios apie kitados mūsų tautiečių atliktus pirmuosius fizikos, astronomijos, gamtos mokslų bei inžinerijos darbus, vedusius kraštą pažangos keliu. Žinoma, būtina kalbėti ir apie lietuvių išeivijos indėlį į pasaulio progresą. Tuo keliu turėtų pavykti atsikratyti Europos provincijos nepilnavertiškumo kompleksų.

Beveik neabejoju, kad Vilniaus pedagoginiame (edukologijos) universitete jautėtės gerokai kitaip, gal netgi turėjote Jums prieinamesnę kūrybinę laisvę. Ar tiesa, kad kaip tik tuomet ėmėte labiau gilintis į mitologiją, etninės kultūros reiškinių semantiką, užsiėmėte etnologiniais tyrinėjimais? Kas be ko, anuomet turėjote ir labai rimtas – Baltų proistorės katedros docento, Istorijos fakulteto prodekano, Etninės kultūros globos tarybos pirmininko – pareigas. Kokios įtakos jos turėjo Jūsų studentams?

Galimybė profesionaliai užsiimti mokslo istorija ir etnologija atsivėrė visai netikėtai: dr. Eugenijus Jovaiša pakvietė darbuotis į jo kuriamą Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultete Baltų proistorės katedrą. Jo pasitikėjimą įgavau, konsultuodamas disertaciją rašantį archeologą paleoastronomijos klausimais. Buvau įsigilinęs į tokią tikėtiną kai kurių archeologijos paminklų specifiką, juolab, kad vasaromis su šeima talkininkaudavome kasinėjimuose. O tokiam specialybės pakeitimui jau buvau kažkiek pasirengęs, lankydamas prof. N. Vėliaus paskaitas ir seminarus Vilniaus universitete. Tad 1992 m. tapau Vilniaus pedagoginio (būsimo Lietuvos edukologijos) universiteto docentu, o 2003 m. jame pradėjau eiti ir profesoriaus pareigas. Teko ir administracinėse pareigose save išbandyti: 2001–2005 m. buvau Istorijos fakulteto prodekanu, o nuo 2009 m. kadenciją vadovavau fakulteto tarybai. Atskirų paskaitų ciklams buvau kviečiamas ir į Klaipėdos bei Kauno technologijų universitetus. Apskritai ėmiau bendrauti su humanitarų kolektyvais, taigi atsidūriau gerokai kitokioje nei mano ankstesnė mokslo žmonių aplinka. Tad juokaudamas sakydavau, kad pradėjau antrą gyvenimą. Pedagoginiame universitete studentams skaičiau labai įdomius kursus: baltų pasaulėžiūros, religijos ir mitologijos, Lietuvos mokslo ir technologijų istorijos, kultūrų geografijos. O vasaromis vesdavau kraštotyros ir muziejininkystės praktikas. Visa tai tiesiogiai siejosi su tautinės ir pilietinės tapatybės ugdymu. Džiugino tai, kad kaskart galėjau tobulinti savo programas, turėdamas kūrybiškumui neribotas erdves. Lietuvos edukologijos universitete darbavausi iki 2018 m., jausdamasis čia gerai pritapęs. Su buvusiais kolegomis niekaip nesuprantame, kokios priežastys atvedė prie šio stipraus ir reikalingo Universiteto uždarymo. Ar dabar jauni mokytojai geriau paruošiami?

Tęsinys kitame numeryje

Bibliotekoje Kalvarijoje pristatomi Šveicarijoje gyvenusios lietuvių išeivių poros darbai. A. Vaškevičiaus nuotraukos

Kalvarijoje – dviejų garsių lietuvių emigrantų kūrybos darbų paroda

Algis Vaškevičius

Netoli pasienio su Lenkija esančio Kalvarijos miesto viešojoje bibliotekoje veikia dviejų menininkų sutuoktinių Juzefos Katiliūtės ir Gabrieliaus Stanulio tapybos darbų paroda. Nemaža jų gyvenimo dalis prabėgo emigracijoje, Šveicarijoje. Šiemet yra minimos 110-osios J. Katiliūtės (1916–2009) gimimo metinės. Jos vyras G. Stanulis gimė metais anksčiau už ją, 1915-aisiais, o mirė visu dešimtmečiu anksčiau, 1999-aisiais.

Juzefa Katiliūtė gimė 1916 m. gruodžio 8 d. Igliaukoje, Marijampolės apskrityje, inteligentų šviesuolių šeimoje. Vaikystėje Juzė – šiuo vardu ji dažnai prisistatydavo ir taip ją vadino artimieji – buvo tylus, bet mėgęs piešti vaikas. Paskatinta brolio, įstojo mokytis į Kauno meno mokyklą. Meno mokykloje nuo antros klasės jai dailę dėstė Justinas Vienožinskis. Mokyklą J. Katiliūtė baigė 1940 m. ir iškart buvo priimta į Vilniaus dailės akademiją, kurioje studijavo 1940–1943 metais. Akademijoje ji susipažino su skulptūrą studijavusiu Gabrieliumi Stanuliu, su kuriuo 1942 m. gegužės 22 d. susituokė.

Artėjant antrajai sovietų okupacijai, 1944 m. šeima pasitraukė iš Lietuvos. Nepakeliamai sunkus emigracijos kelias vedė per pabėgėlių stovyklas – Lenkiją, Austriją, Vokietiją, kol šeima 1945 m. pasiekė Šveicariją. Šveicarijoje J. Katiliūtė 1948 m. baigė Ženevos dailės mokyklą. Didelis noras dalyvauti parodose atvedė lietuvių menininkę į Šveicarijos dailininkų moterų sąjungą: 1959 m. ji tapo šios organizacijos nare.

J. Katiliūtė, norėdama pragyventi, Šveicarijoje ėmėsi tapyti šveicariškus laikrodžius. Jai net penkiolika metų teko laukti, kol gavo Šveicarijos pilietybę, nors daug kartų rašė prašymus įvairioms organizacijoms – vis sulaukdavo atsakymų, kad pilietybės negaus, nes per daug bendrauja su svetimšaliais, t.y. ir su lietuviais, be to, šeima dar nėra priaugusi iki šveicariško mentaliteto ir nėra ekonomiškai susitvarkiusi, taigi neturtinga.

„Teta man buvo labai artima, turiu jos daug laiškų, mano tėvas nuolat su ja bendravo. Šveicarijoje ji išsiskyrė su vyru, buvo labai vieniša, mano tėvas ją daug kartų įkalbinėjo grįžti į Lietuvą, bet ji nesiryžo. Lankiau ją Ženevoje su savo sūnumi, irgi dailininku, daug kalbėdavomės apie meną. Tai buvo labai įdomus, labai jautrus, mažakalbis žmogus, gyvenęs savo pasaulyje. Ji visada gyveno su Lietuva, gimtinė buvo jos širdyje“, – yra pasakojusi dailininkės dukterėčia, garsi lietuvių dailininkė Rūta Katiliūtė.

Nuo 1952 m. J. Katiliūtė dalyvavo parodose. Ji surengė individualias parodas Jungtinių Amerikos Valstijų Farmingtono mieste (Connecticut valstija) 1966 metais, taip pat Hartforde (1967), Ženevoje (1982), Vilniuje (1994, 2003, 2004).

Anot dailėtyrininkų, J. Katiliūtė tapė aliejumi, akrilu, tušu, kūrė spalvotas šilkografijas. Ankstyvojoje jos kūryboje vyravo realistinės figūrinės kompozicijos, vėlesniuose darbuose – abstrahuoti peizažo motyvai; raiškiomis formomis ir ryškių spalvų deriniais perteikti pirmapradžiai gamtos reiškiniai bei žmogaus išgyvenimai. Sakoma, jog jos „įelektrintų“ spalvų kūriniuose jautriai įsiklausoma į gamtos ir sielos virpesius.

J. Katiliūtės kūrybą vertinama kaip modernistinė. Ji sugebėjo nukreipti kūrybinį kelią link abstrakcijos, išsaugodama ir naratyvą. Kritikų įvertinta už originalumą ir spalvingumą, dailininkė dažnai apibūdinama kaip dangaus ir žemės, aušrų ir prieblandų, matomo ir nematomo, apčiuopiamo ir neapčiuopiamo pasaulio kūrėja.

Pirmasis J. Katiliūtės kūrybinis sugrįžimas į Lietuvą įvyko 1988 metais, kai ji dalyvavo Lietuvių išeivijos dailininkų kūrybos parodoje Vilniuje. 1994 m. Lietuvos dailės muziejuje buvo atidaryta jos personalinė tapybos, piešinių ir grafikos paroda. Apie tą parodą buvo rašoma, kad J. Katiliūtės darbuose aiškiai juntama Lietuva: atgyja lietuviškos pasakos, lietuviški motyvai, lietuviškos spalvos. Kitaip ir negalėjo būti, nes visa menininkės kūryba skirta Lietuvai.

Atkūrus Nepriklausomybę, J. Katiliūtės paveikslai pradėjo pasiekti Lietuvą per draugus, gimines ir meno institucijų darbuotojus. Pati dailininkė beveik 30 brandžiausių savo kūrybos darbų padovanojo Lietuvos dailės muziejui ir dar daugiau atiteko jos gimtajam kraštui – Marijampolės kultūros centrui. 2005 m. ji buvo apdovanota Gedimino ordino Karininko kryžiumi.

Dar 2008 metais dailininkės valia per 40 jos tapybos darbų buvo parvežta į Marijampolę, o jau po jos mirties, 2011-aisiais sugrįžo dar 58 jos drobės, taip pat asmeniniai daiktai. Šie darbai persiųsti vykdant J. Katiliūtės testamentą, kurio vykdytoja dailininkė skyrė savo seserį, Amerikos Connecticut valstijos Hartfordo mieste gyvenančią Albiną Katiliūtę-Janus. Dailininkės brolis Viktoras Katilius (1910–1993),

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

dailininkės R. Katiliūtės tėvas buvo rašytojas, išgarsėjęs originaliais modernistiniais kūriniais, praėjęs Jakutijos lagerių siaubą ir buvęs nepageidautinas sovietinėje Lietuvoje.

Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkė Jūratė Caspersen, kuriai su dailininke teko bendrauti paskutiniais jos gyvenimo metais, yra pasakojusi, jog tos senosios kartos žmonės nelabai mėgo pasakoti apie save, ir reikėjo ilgai būti šalia, kad suprastum tą žmogų.

„Dailininkė nuolat kartodavo – nežinia, kas aš būčiau be tapybos. Aš net nežinau, kuo ji gyveno – gal oru? Tokia smulkutė, mažutė, beveik nepastebima, tačiau kai užeini į jos studiją, pamatai jos kūrybą, tada supranti, kad tai žmogus, turintis milžino sielą. Kai į Šveicariją pradėjo važiuoti trečiabangininkai, ji jau buvo silpnos sveikatos, tai bendruomenės susirinkimuose ne visada galėdavo dalyvauti, nors labai stengėsi bendrauti su lietuviais. Manau, kad iki galo ši menininkė dar neatrasta, dar ne visa ji grįžo į Lietuvą, dalis jos darbų atsidūrę Jungtinių Amerikos Valstijų meno aukcionuose, ten išvežtas ir jos dienoraštis, kuris mums papasakotų daug įdomių dalykų“, – sakė J. Caspersen.

Gabrielius Stanulis (1915–1999) gimė Kalvarijoje, Marijampolės valsčiuje. Baigęs pradinę mokyklą ir gimnaziją Kalvarijoje, 1931 m. G. Stanulis buvo išsiųstas į San Benigno Canavese pramoninę mokyklą netoli Turino, Italijoje. Vėliau jį perkėlė į Industrinės technikos mokyklą (Scuola Technical Industriale), kuriai vadovavo vienuoliai saleziečiai.

1937 m. grįžęs į Lietuvą, G. Stanulis dirbo chemijos bendrovėje, tyrinėjo rūgštis. Bet 1939 m., prasidėjus sovietų okupacijai, buvo priverstas išvykti į Vilnių, kur įstojo į Dailės akademiją studijuoti skulptūros. Buvo įsitraukęs į rezistencijos judėjimą. Susipažino su Juzefa Katiliūte, vėliau greitai susituokė, kad išvengtų tremties, tačiau vis tiek buvo suimtas ir išsiųstas į priverstinių darbų stovyklą.

Nuo čia prasidėjo sudėtingos kelionės per Lenkiją į Vieną, vėliau į Diuseldorfą, Šveicariją. Nuo tada G. Stanulis į Lietuvą niekada nebegrįžo. G. Stanulis, turėjęs politinio pabėgėlio statusą, ją gavo šešeriais metais anksčiau nei J. Katiliūtė. Vis dėlto šeima, neišlaikiusi sunkumų, išsiskyrė, tačiau abu visą gyvenimą išsaugojo artimą dvasinį ryšį.

G. Stanuliui vėlesnis likimas klostėsi palankiai: 1956 m. surengė pirmąją asmeninę parodą, buvo pakviestas dėstyti skulptūros į Ženevos meno mokyklą. Netrukus jam buvo patikėta reorganizuoti mokyklą į universitetinį lygmenį, prijungiant ją prie valstybinio Ženevos universiteto. Norėdamas pragyventi jis dar dirbo staliumi, kūrė dekoracijas ir mozaikas privačiuose namuose.

Tapyba ir skulptūra iš pradžių ėjo lygia greta, tik vėliau dailininkas visą energiją ėmė skirti tapybai. Jis yra surengęs 29 personalines parodas Prancūzijoje, Šveicarijoje, JAV, Kanadoje. Profesoriaus darbai iki šiol puošia Ženevos miestą. G. Stanulis savo paveikslus padovanojo Lietuvai, dabar jie saugomi Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje. Būtent iš šio muziejaus abiejų menininkų darbai ir atkeliavo į parodą Kalvarijos viešojoje bibliotekoje.

Theo Bardsley Tumo galerijoje. L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Theo Bardsley paroda „Kambario aidai“ TUMO galerijoje Užupyje

Menininkas rezidencijos metu tapė stebint žiūrovams

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Theo Bardsley paveikslai – didelio formato, faktūriški, nutapyti ryškiomis gogeniškomis spalvomis, tik jie – ne apie egzotišką gamtą, o žmones (arba jų paliktus pėdsakus: šešėlis lange, cigaretės dūmas ar tuščia erdvė). Darbuose – kasdienės situacijos, jų subtilus humoras.

Figūratyvaus meno atstovas-mąstytojas

Paveikslus Tumo galerija įvardija kaip menininko vizualų dienoraštį, visi turi konkretų siužetą – jie apie žmonių santykius, Londono barus ir miesto aplinką.

Pasitelkdamas daugiasluoksnę tapybos kalbą, Bardsley mezga dialogą tarp šiuolaikinės patirties ir figūratyvinės tapybos istorijos. Jo kūriniuose tyrinėjama atmintis, artumas ir kasdienėse gyvenimo akimirkose slypintys pasakojimai, nagrinėjamos privataus ir viešojo pasaulio ribos bei prisiminimų ryšys su erdve. Menininkas kuria subtilią įtampą tarp figūros ir aplinkos, kurioje praeities ženklai išlieka net žmogui pasitraukus. Remdamasis patirtimis ir stebėjimais Londone, Maroke bei Vilniuje, Bardsley jungia intymias situacijas ir atsitiktinių praeivių nuojautas.

Parodų patirtys

Pirmąją savo personalinę parodą *Two Sides of Sundey* Bardsley pristatė pernai, 2025 metais New Yorko „Court Tree Collective“ galerijoje. Tiesa, šioje Amerikos galerijoje jo darbai sužibėjo dar 2023 metais bendroje parodoje *Summer Freestyle*.

Jo kūriniai buvo rodyti Londono galerijose 2023 m. parodoje *Tailored Perspectives*, kurią „M. A. H. Gallery“ pristatė „Drake‘s“, Savile Row, *Domestic Relics* „Saatchi Gallery“ Londone 2026 m., kuruotoje „Delphian Gallery“.

Theo Bardsley. Pub Cat (Užeigos katinas)

Theo Bardsley. Žuvų dorotojas

Tapybos darbai, jų priemonės

Visi parodoje „Kambario aidai“ rodomi darbai nutapyti 2026 m. drobėje aliejiniais dažais, kai kurie – pasitelkus aliejinę kreidelę. Parodą papildė ir jo rezidencijos metu TUMO galerijoje sukurti darbai. Rugsėjo 11 d. TUMO galerijoje vyko ekskursija po šią parodą su parodos autoriumi. Ekskursijos metu menininkas pasakojo, kaip asmeninės patirtys ir skirtingos geografinės vietos – Londonas, Marokas ir Vilnius – formavo parodoje pristatomus vaizdinius.

The Dog House (Nemalonėje), 2026, drobė, aliejus buvo nutapytas jaunojo menininko svečiavimosi Lietuvoje metu, čia pat, Tumo galerijoje, stebint žiūrovams (nors man buvo išduota: jis nemėgsta, kai kas stebi, kai jis tapo). Theo niekas nepozavo: jis tapo pasitelkęs vaizduotę ir atmintį.

Autoportretas (Self Portrait in Hackney Studio, 2026, drobė, aliejus, aliejinė kreidelė) įvertintas 2 200.00 eurų ir jau rezervuotas. O *The End of the Bottle (Butelio pabaiga)* kaip ir *One Dancer inthe Smoke (Šokėja dūmuose)*, 2026, drobė, aliejus – jau parduoti.

Paklausus, kokiame bare lankosi šis paveiksle nutapytas *Pub Cat (Užeigos katinas)*, autorius atsakė, kad tas katinas nėra katinas... Tiesiog abstraktus charakteringas užeigos lankytojas.

Apie autorių. Theo Bardsley (g. 1997) – britų figūratyvinės tapybos menininkas, gyvena ir kuria Londone. Manchester universitete studijavo meno istoriją, o tapybos mokėsi savarankiškai.

Kultūros vakarai Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje (2)

Astrida Petraitytė

Tęsinys. Pradžia rugsėjo 26 d. laidoje.

II. Rėzos atoskambiai XIX a. muzikoje

Penktadienio (09 18) vakarą Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje nuskambėjo frazė: ,,Anoje salėje *skamba* gobelenai, šioje [susisiekiančioje] – lietuviška daina“... Ją ištarė muzikas Vilimas Norkūnas, taip permesdamas tiltelį ir tarp dviejų vakarų.

Koncertas ,,Liudviko Rėzos pėdsakais“, galima sakyti, įsiterpė į rėziados renginius, ir Vilniuje pavieniui šmėkštelinčius, tik Vakarų Lietuvoje, ypač Neringoje nuosekliau primenančius: 2026-ieji – Martyno Liudviko Rėzos (1776–1840) metai, mes pažymime ir pagerbiame šio Kuršių nerijoje gimusio, Karaliaučiuje profesoriavusio didaus vyro (teologo, mokslininko, Donelaičio ,,Metų“ leidėjo ir t. t.) 250-ąjį gimtadienį.

Norkūnas domėjosi, tyrė, o štai dabar populiarina ne tiesiogiai Rėzos darbus, bet jo kūrybinės veiklos inspiracijas XIX a. muzikams, t.y. dainas, sukurtas pasitelkiant arba originalius vokiškuosius Rėzos eilėraščius, arba lietuvių liaudies dainų tekstus, jo publikuotus, greta pateikiant ir savo vertimus į vokiečių kalbą, rinkinyje ,,Dainos oder Litthauische Volkslieder“ (2025-aisiais pažymėjome šio unikalaus leidinio 200-metį).

Prie fortepijono – Vilimas Norkūnas, dainuoja Giedrius Prunskus.
A. Petraitytės nuotraukos

Norkūnas, pakvietęs baritoną Giedrių Prunskų, parengė šią koncertinę programą, planuodamas ją pristatyti įvairiuose Lietuvos miestuose, o turo pradžia štai Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje. Vakaras anonsuotas: ,,Programoje atliekami kūriniai ir jų kontekstas remiasi vargonininko ir klavesininko Vilimo Norkūno tyrimais, atskleidžiančiais iki šiol išlikusius Rėzos literatūrinio palikimo pėdsakus vokiečių kompozitorių muzikoje.“

Prieš koncertą akademinė valanda buvo skirta paskaitai „Liudviko Rėzos palikimas XIX a. muzikoje – nauji atradimai“. Norkūnas pirmiausia supažindino su svarbiaisiais Rėzos gyvenimo bei veiklos punktais (juos esame minėję, pristatydami neringiškių vakarą Vilniuje), tada ir su atliksimų dainų kompozitoriais. Ekrane regėjome įvairias iliustracijas – štai ir Karaliaučiaus panorama, ir senųjų leidinių faksimilės, ir pan. Norkūno akcentuota: šios dainos pirmąkart skambės Lietuvoje, pirmąkart lietuviškai, tai jo nuoseklių tyrimų ir kūrybinio darbo rezultatas.

Koncerto programą sudaro tarsi dvi šakos, viena, tai dainos Rėzos eilėraščiams, ir, kita, dainos pagal jo publikuotus lietuvių liaudies dainų tekstus (kaip žinia, leidinyje ,,Dainos oder…“ melodijų nepateikta).

Pagrindinis pirmos grupės atstovas, Norkūno išsamiau pristatytas – teologas ir muzikas Wilhelm Jensen. Rėzos studijų draugas, kurį laiką, sakyta, ir jo kambariokas, Jensen dainomis pavertė nemažą pluoštą Rėzos eilėraščių, sugulusių į du ,,Prutenos“ tomus. 1799 m. išleistas juodviejų bendradarbiavimo rezultatas – dainų rinkinys. Vėlesniame leidinyje (1809) tarp kitų autorių Jensen publikavo tik Rėzos eilėraštį ,,Elmei“, bet mums svarbi ir jo dedikacija – kunigaikščiui Anton Heinrich Radziwill (Antanui Radvilai). Norkūnas stabtelėjo ir ties šiuo kilminguoju, taip pat kompozitoriumi, jo pagal tuometę tradiciją Berlyne puoselėtu muzikiniu salonu, kuriame prie fortepijono yra sėdę ir Jensen, ir Chopin, ir daugelis kitų įžymybių.

Antrą grupę ryškiausiai reprezentuoja pianistas ir kompozitorius Alexander Winterberger. Jo 1880-ųjų dainų rinkinyje, taip pat pavadintame ,,Dainos. Littauische Volkslieder“, pasinaudota – labiau nei jau Amžinybėje esančiu Rėza – Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, taip pat karaliaučiškio profesoriaus, lietuviškų liaudies dainų rinkiniu ,,Littauische Volkslieder“ (1853).

Vokiečių muzikų dėmesys Rėzai tarsi natūralus, labiau netikėta šioje paskaitoje išgirsti tokių įžymybių kaip Edvard Grieg bei Frédéric Chopina vardus, mat ir jie bent po dainą lietuviškai liaudiškais (tad ir rėziškais) motyvais sukūrę.

Norkūnas minėjo ir daugiau vardų, faktų, kūrinių (nuskambėjusių ir koncerte), visko neaprėpsime. Tik negalime praleisti progos nepasidžiaugę paskaitoje prisimintu faktu, nurodomu ir mūsų enciklopedijos straipsnelyje apie Johann Wolfgang Goethe: ,,Muzikinėje pjesėje *Žvejė* (*Die Fischerin* 1782) panaudojo lietuvių liaudies dainos *Aš atsisakiau savo močiutei* motyvą (iš J. G. Herder rinkinio *Tautų dainos* / Volkslieder 1778–79)“ (*www.vle.lt*).

Norkūnas pristatė, vis pakomentuodavo kūrinius ir koncerto metu. Pirmoje dalyje daugiausiai ir skambėjo Jensen dainos. Atlikėjams buvo paranku, kad prieš keletą metų pasirodė lietuviškasis ,,Prutenos“ leidinys, kur Rėzos eilėraščius lietuviškai išguldė Antanas A. Jonynas – tad Prunskus, vieną kitą dainą atlikęs originalo (vokiečių) kalba, daugumą jų sudainavo sklandžiais lietuviškais rimais.

Retkarčiais koncerto vedėjui tekdavo pajuokauti: jis būsiąs orkestras, Prunskus – choras, mat dainos skirtos galingesnėms pajėgoms; štai po lyriškų dainelių („Ateik, pavasarėli…“, ,,Myliu tave, gėlele…“) iškilmingai nuskambėjo ,,Už mūsų Tėvynę“, kaip žinia, Rėzos atveju – ,,už Prūsiją“...

Kone be pertraukos, po įžanginio Norkūno žodžio antrą dalį pradėjo fortepijoninis Winterberger kūrinys, paliudijant – tai solidus, vertas pažinti kompozitorius. Jo dainų cikle, kaip Norkūno pažymėta, negirdime ,,liaudiškų“ melodijų, tai gana sudėtingos kompozicijos, originalūs kūriniai. Šiuo atveju Norkūnui, kaip supratome, teko gerokai paplušėti, ieškant lietuviško atitikmens, derinant mūsų liaudies dainos žodžius prie melodinio ritmo (numatyto vokiškam tekstui).

Koncerto pabaigoje skambėjo žadėtieji netikėtumai – Edvard Grieg ir Frédéric Chopin kūriniai, inspiruoti Rėzos įdirbio. Grieg dainos ,,Našlaitė“ teksto pirminis variantas – lietuvių liaudies daina ,,Sirata“. Ne tik išklausėme lietuviškos versijos, bet ir galėjome įsitikinti, kaip kruopščiai Norkūnas derino ,,Siratos“ žodžius prie muzikinio audinio – ekrane regėjome partitūrą su rankraštiniais teksto įrašais. Chopin kūrinys ir įvardytas ,,Lietuviška daina“ (,,Pionska litewska“), tiesą sakant, man naujiena šio kompozitoriaus vokalinė kūryba. Taigi ir paskaita, ir koncertas gerokai praplėtė akiratį; nudžiugino ir Norkūno pastangos ,,atkasti“ bei visuomenei pateikti netikėtus rėziados faktus. Jo tandemas su dainininku Prunskumi išties atvėrė naujus muzikinius-istorinius klodus.

V. Norkūno paskaita. Ekrane – Karaliaučiaus panorama

Savo užbaigos žodį Norkūnas skyrė padėkoms, pirmiausia – Kultūros tarybai, nes gautoji stipendija ir įgalino kruopščius tyrimus, šios programos parengimą.

Lietuvių liaudies dainos

Surinko Liudvikas Rėza

Dukros atsisveikinimas

Aš atsisakiau savo močiutei,
O aš nuo pusės jau vasarėlės.

– Ieškok, močiute, sau verpėjatę,
Sau verpėjatę ir audėjatę.

Jau prisiverpiau baltų linelių,
Jau prisiaudžiau plonų drobelių.

Jau prisišiūravau baltų stalelių,
Jau prisišlaviau kiemo vejelės.

Jau gana klausiau savo močiutei,
Jau reikia klausyt ir anytėlei.

Jau prisigrėbiau lankų šienelio,
Prisinešiojau naujų grėblelių.

O vainikėli žalių rūtelių,
N'ilgai žaliuosi ant mano galvelės.

Mano kaselės žalių šilkelių,
Jau neblizgėste saulei kaitinant.

Mano plaukeliai, o geltonieji,
Nesiskirstyste vėjo pučiami.

Aš atlankysiu savo močiutę
Ne vainikuota, o nuometuota.

O nuometėli, mano plonasis,
Vėjo pučiamas dar padūzgėsi.

Mano rašteliai, o vivingrieji,
Saulei kaitinant dar pablizgėste.

Mano kasytės žalių šilkelių,
Sienoj kabėste, mane virkdyste.

Mano žiedeliai, o auksinėliai,
Skrynioj gulėste ir berūdyste.

Laiko autobiografija, arba kaip Annie Ernaux praplečia romano ribas

Julius Keleras

Yra knygų, kurias galima aptarti atpasakojant jų siužetą, analizuojant personažus ar vertinant kalbą. Annie Ernaux „Metai“ tokiam skaitymui priešinasi nuo pirmųjų puslapių. Kuo ilgiau skaitai šį tekstą, tuo aiškiau darosi, kad tradicinės literatūros kritikos kategorijos čia ima slysti iš rankų. Ar tai autobiografija? Be abejo, nes pasakojama autorės gyvenimo istorija. Ar tai romanas? Lyg ir taip, tačiau jame beveik nėra romano dramaturgijos. Ar tai memuarai? Tik iš dalies, nes individuali atmintis nuolat ištirpsta kolektyvinės patirties sraute. „Metai“ priklauso tai retai knygų kategorijai, kurioms apibūdinti tenka keisti įprastas sąvokas.

Po Annie Ernaux Nobelio premijos šis tekstas dažniausiai buvo pristatomas kaip autobiografinės literatūros viršūnė, feministinio rašymo manifestas ar socialinės klasės liudijimas. Visi šie apibūdinimai teisingi, tačiau nė vienas nepaaiškina svarbiausio dalyko – kuo ši knyga pakeitė šiuolaikinės literatūros sampratą. Ernaux reikšmė slypi ne vien temose, kurias ji pasirinko, bet pačiame pasakojimo principo lūžyje. „Metai“ nėra autobiografija tradicine prasme. Tai bandymas parašyti ne vieno žmogaus gyvenimą, bet patį laiką. Ne žmogus čia stebi istoriją – istorija stebi žmogų.

Šią intenciją autorė yra įvardijusi ir savo interviu, ir Nobelio premijos kalboje. Ji ne kartą pabrėžė, kad ją domina ne išskirtinė biografija, o tai, kaip individo gyvenime susikerta socialinė klasė, lytis, kalba, politiniai įvykiai ir kolektyvinė atmintis. Šiam metodui ji pasirinko sąvoką auto-socio-biographie. Šis terminas dažnai verčiamas kaip „autosociobiografija“, tačiau jo esmė glūdi ne žanro apibrėžime. Tai veikiau rašymo etika. Asmeninis gyvenimas Ernaux tekstuose niekada neegzistuoja kaip uždara, autonomiška erdvė. Jis visada yra istorinių, ekonominių ir kultūrinių jėgų sankirta.

Todėl pirmasis netikėtumas, laukiantis „Metų“ skaitytojo, yra nepastrai trapus pasakotojos „aš“. Įprasto autobiografinio pasakojimo centre stovi individas, kuris rekonstruoja savo praeitį ir mėgina suteikti jai prasmę. Ernaux renkasi priešingą kryptį. Jos „aš“ nuolat nyksta, užleisdamas vietą „mes“, beasmenei gramatinei formai arba vien stebinčiam žvilgsniui. Tai nėra vien stilistinė figūra. Tokiu būdu autorė atsisako vienos giliausių moderniosios literatūros prielaidų – įsitikinimo, kad individuali patirtis yra aukščiausia tiesos forma.

Knygoje nuolat juntama pastanga „išgelbėti kažką iš laiko, kuriame daugiau niekada nebebūsime“. Ši mintis tampa viso pasakojimo ašimi. Ernaux nedomina praeities restauravimas ar nostalgija. Ji puikiai supranta, kad praeities susigrąžinti neįmanoma. Galima tik paliudyti jos pėdsakus. Todėl vietoj sentimentalaus prisiminimo ji renkasi archyvą. Atmintis čia veikia ne kaip emocinis sugrįžimas, bet kaip kultūros dokumentavimo forma.

Šiuo požiūriu „Metai“ neišvengiamai verčia prisiminti Marcel Proust. Tačiau šis palyginimas svarbus ne dėl panašumų, o dėl skirtumų. Proust pasaulyje atsitiktinis skonis ar kvapas atveria vartus į individualią atmintį. Jo garsioji madlenos scena tapo visos XX amžiaus literatūros metafora. Ernaux pasirenka visiškai kitą kryptį. Jos prisiminimus pažadina ne vien asmeniniai išgyvenimai, o reklamos, laikraščių antraštės, televizijos balsai, politiniai įvykiai, vartojimo kultūra, kasdieniai daiktai. Žmogus čia neprisimena vienas. Jis prisimena kartu su savo epocha.

Todėl „Metų“ pasakojimas vystosi ne pagal psichologinio romano logiką, o pagal kultūrinės sankaupos principą. Vienas po kito kaupiasi vardai, daiktai, šūkiai, mados, dainos, technologijos, maisto produktai, televizijos laidos, politiniai įvykiai. Visa tai sudaro ne foną, o pačią pasakojimo medžiagą. Ernaux tarsi sako, kad XX amžiaus antrosios pusės žmogaus gyvenimas neatsiejamas nuo masinės kultūros, vartojimo ir viešosios kalbos. Istorija čia nepapasakojama – ji kaupiasi.

Būtent dėl šios priežasties „Metai“ veikiau primena ne romaną, o fotografijų albumą. Kiekvienas skyrius atrodo lyg sustabdytas kadras, kuriame svarbiausia ne emocija, o laiko darbas. Fotografijos knygoje atlieka funkciją, kuri klasikinėje prozoje priklausė psichologiniam monologui. Pasakotoja žvelgia į savo atvaizdus ne tam, kad atkurtų kadaise išgyventus jausmus. Ji mėgina pamatyti, kaip laikas keitė kūną, drabužius, gestus, veidą, laikyseną. Nuotraukoje ji ieško ne savęs. Ji ieško istorijos.

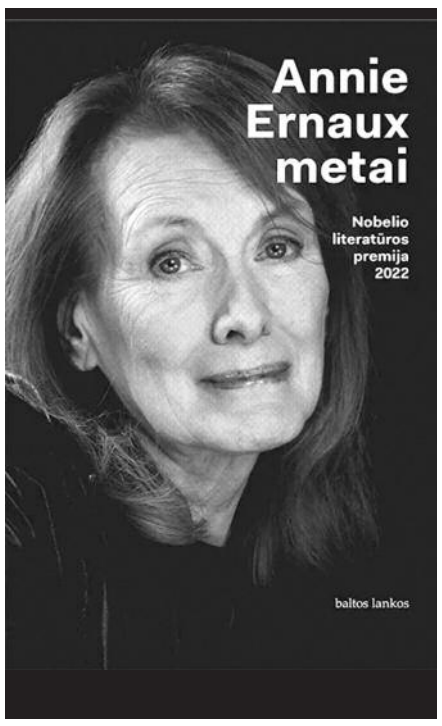
Viena dažniausiai Annie Ernaux kūrybos aptarimo kontekste minimų sąvokų yra *écriture plate* – „lygusis“, „neutralusis“ rašymas. Ši sąvoka neretai suprantama pernelyg tiesmukai, tarsi autorė būtų pasirinkusi skurdų, sąmoningai „neliteratūrišką“ stilių. Tačiau toks aiškinimas prasilenkia su pačia Ernaux poetika. Jos sakinys nėra asketiškas todėl, kad stokoja vaizduotės. Jis asketiškas todėl, kad atsisako privilegijuoti literatūrą kaip kalbos puošybos meną. Ernaux siekia ne kurti gražesnį pasaulį, o leisti pasauliui kalbėti savo pačio kalba. Ernaux stilius vadinamas *écriture plate* – sąmoningu atsisakymu nuo metaforinio pagražinimo ir autoriaus balso pranašumo. „Metuose“ ši askezė pasiekia aukščiausią tašką: sakiniai virsta ilgais vardijimais be hierarchijos tarp „svarbaus“ ir „nesvarbaus“ – politinis atentatas ir naujas skalbimo miltelių prekės ženklas gali atsidurti tame pačiame sąraše, tarsi atmintis nedarytų vertybinės atrankos. Tai etinė pozicija: atsisakydama pagražinimo, autorė atsisako teisės spręsti už skaitytoją, kas iš praeities buvo reikšminga – nors pats montažo aktas, žinoma, jau yra interpretacija.

Ši nuostata neatsiejama nuo autorės socialinės patirties. Interviu *The Paris Review* ji yra sakiusi, kad ilgą laiką jautė skirtį tarp savo kilmės kalbos ir akademinio, kultūriškai prestižinio prancūzų kalbėjimo. Rašymas jai tapo ne stilistinio meistriškumo demonstravimu, bet pastanga nepaslėpti socialinės tikrovės po literatūrinės retorikos sluoksniu. Todėl *écriture plate* yra ne estetinis minimalizmas, o etinis apsisprendimas. Kalba neturi gražinti skausmo, skurdo ar socialinio pažeminimo. Ji turi juos parodyti.

Šis pasirinkimas iš esmės keičia skaitymo patirtį. „Metuose“ beveik nėra sakinių, kurie prašytųsi būti cituojami kaip aforizmai. Nėra metaforų, kurios užvaldytų vaizduotę savo puošnumu. Knygos grožis gimsta iš ritmiško kaupimo, iš atsisakymo suteikti vieniems gyvenimo įvykiams daugiau estetinės reikšmės negu kitiems. Gimimas, pirmoji meilė, gegužės 1968-ųjų demonstracijos, pirmųjų prekybos centrų atsiradimas, nauji buities prietaisai, aborto legalizavimas, televizijos reklamos – visa tai egzistuoja toje pačioje pasakojimo erdvėje. Ernaux ne hierarchizuoja tikrovę, o ją sulygina.

Čia slypi viena svarbiausių „Metų“ estetinių provokacijų. Klasikinis romanas moko skaitytoją atskirti tai, kas reikšminga, nuo to, kas atsitiktina. Ernaux elgiasi priešingai. Ji tarsi klausia, kas suteikė mums teisę manyti, kad žmogaus gyvenimą formuoja tik didieji įvykiai. Ar pirmojo šaldytuvo atsiradimas šeimoje nėra toks pat svarbus socialinės istorijos ženklas kaip rinkimų rezultatai? Ar televizijos ekranas nepakeitė kasdienės vaizduotės ne mažiau nei politinės revoliucijos? Ar moters galimybė kontroliuoti savo kūną neperskyrė visuomenės istorijos giliau negu daugelis parlamentinių debatų?

Todėl knygoje taip dažnai grįžta daiktai. Šaldytuvai, skalbimo mašinos, konservų dėžutės, nailoninės kojinės, prekybos centrai, automobilių modeliai,

Annie Ernaux. Metai. Vertė Greta Štikelytė. Baltos lankos, 2024

plastikiniai baldai, pirmieji kompiuteriai – visa ši medžiaginė kultūra nėra dekoracija. Ji tampa istorijos archyvu. Ernaux suvokia tai, ką kultūros istorikai kartoja jau kelis dešimtmečius: civilizacija pirmiausia keičiasi ne manifestuose, o kasdienybės įpročiuose. Didžioji istorija į žmogaus gyvenimą ateina per virtuvę, svetainę, parduotuvę, televizorių, kalbą.

Neatsitiktinai kritikai dažnai sieja Ernaux su Pierre Bourdieu. Ir vis dėlto būtų pernelyg paprasta jos prozą laikyti sociologijos iliustracija. Bourdieu kalbėjo apie habitus – socialinių patirčių sistemą, kuri formuoja mūsų skonį, kalbėjimą, laikyseną ir pasirinkimus. Ernaux literatūroje ši sąvoka tampa ne teorija, o pasakojimo struktūra. Jos pasakotoja beveik niekada neanalizuoja savęs psichologiškai. Ji stebi save kaip socialinį kūną. Kūną, kuris nešiojasi klasės ženklus, išsilavinimo pėdsakus, vartojimo įpročius, istorinių permainų randus.

Šioje vietoje „Metai“ atsiveria kaip savotiška XX amžiaus antropologija. Pasakotojos gyvenimas svarbus ne todėl, kad jis išskirtinis. Priešingai – todėl, kad jis tipiškas. Ernaux nuolat naikina individualumo iliuziją. Ji neieško nepakartojamos asmenybės, nes supranta, kad kiekvieną mūsų formuoja tai, ko patys nesukūrėme: šeimos istorija, socialinė kilmė, ekonominės galimybės, politinės santvarkos, technologijos, viešoji kalba. Šiuo požiūriu „Metai“ yra ne tiek autobiografija, kiek kolektyvinio habitus istorija.

Tačiau didžiausias knygos atradimas slypi kitur. Ernaux parodo, kad istorija nėra vien tai, kas įvyksta. Istorija yra ir tai, kaip žmonės pamažu pripranta prie to, kas įvyko. Būtent šis lėtas pripratimas – prie naujų žodžių, naujų daiktų, naujų moralės normų, naujų kūno patirčių – ir sudaro tikrąją civilizacijos kaitą.

Annie Ernaux savo namuose Cergy-Pontoise Prancūzijoje, 2020. *The New York Times* nuotr.

Nukelta į 8 psl.

Laiko autobiografija

Atkelta iš 7 psl.

Todėl „Metuose“ nėra dramatizuojamų lūžių. Net didžiausi istoriniai sukrėtimai ilgainiui virsta kasdienybės dalimi. Laikas ne tik keičia pasaulį. Jis keičia mūsų gebėjimą tuos pokyčius pastebėti.

Vis dėlto būtų klaida „Metus“ perskaityti vien kaip moters emancipacijos istoriją arba socialinės kilmės liudijimą. Toks skaitymas po Nobelio premijos tapo kone dominuojantis: Ernaux pradėta pristatyti kaip moterų patirčių, aborto, socialinės nelygybės ir klasinės migracijos metraštininkė. Tai suprantama, nes šios temos iš tiesų sudaro jos kūrybos branduolį. Tačiau paradoksalu, kad toks akcentavimas kartais užgožia tai, kas literatūriškai svarbiausia. Ernaux nėra didelė rašytoja todėl, kad rašo apie tam tikras temas. Ji didelė todėl, kad pakeičia patį būdą, kuriuo literatūra tas temas gali mąstyti.

Tai ypač ryšku „Metuose“. Asmeninis gyvenimas čia niekada netampa savitikslis. Net skaudžiausi išgyvenimai – artimųjų netektys, senėjimas, seksualumo atradimas, motinystė – nėra pateikiami kaip unikalūs, nepakartojami įvykiai. Jie įrašomi į tą pačią laiko tėkmę, kurioje egzistuoja ir reklaminiai šūkiai, nauji maisto produktai, televizijos laidos ar politinių partijų kaita. Toks sprendimas gali atrodyti net nejautrus. Skaitytojas, įpratęs prie psichologinio romano, tikisi, kad skausmas bus išskirtas, išryškintas, emociškai išplėtotas. Ernaux atsisako tokios privilegijos. Ji nehierarchizuoja patirties.

Būtent čia slypi jos rašymo etika. Kančia nėra estetiškai išaukštinama, bet ir nesumenkinama. Ji tampa viena iš daugybės gyvenimo formų, kurias laikas pamažu nusodina į atmintį. Tokia laikysena prieštarauja šiuolaikinei kultūrai, kuri linkusi individualią traumą paversti tapatybės centru. Ernaux nesiekia savo gyvenimo kančios paversti išskirtine. Ji siekia parodyti, kad net intymiausias išgyvenimas jau priklauso istorijai.

Šiame kontekste ypač įdomi Alexandros Schwartz mintis žurnalo „The New Yorker“ straipsnyje, kur teigiama, jog Ernaux kūryboje gėda tampa universalia socialinės patirties forma. Tai labai tikslus pastebėjimas, tačiau jį verta papildyti. Gėda Ernaux tekstuose nėra vien psichologinė būsena. Ji yra socialinis jausmas. Ji kyla ne iš žmogaus vidaus, o iš nuolatinio susidūrimo su kitų žvilgsniu, su kalbos normomis, klasės skirtumais, kultūriniais lūkesčiais. Todėl net tokie intymūs išgyvenimai kaip kūno pokyčiai ar seksualinė patirtis niekada nėra vien privatūs. Juos visada organizuoja visuomenė.

Šioje vietoje Ernaux proza priartėja prie Michel Foucault mąstymo, nors pati autorė kur kas dažniau mini Bourdieu. Foucault parodė, kad kūnas yra viena svarbiausių galios veikimo vietų. „Metuose“ tai tampa ne teorija, o kasdienybės patirtimi. Moteriškas kūnas nuolat perskaitomas per medicinos, religijos, šeimos, mokyklos, reklamos ir politikos diskursus. Tačiau Ernaux šių diskursų neanalizuoja akademiškai. Ji leidžia jiems pasirodyti pačiame gyvenimo audinyje – kalbos klišėse, šeimos pokalbiuose, laikraščių antraštėse, reklamos vaizdiniuose. Tai viena didžiausių jos meninių pergalių: teorija čia niekada neužgožia pasakojimo.

Ne mažiau svarbu ir tai, kad „Metai“ atsisako nostalgijos. Šiandien, kai nemaža dalis autobiografinės literatūros remiasi prarasto pasaulio ilgesiu, Ernaux renkasi visiškai kitą toną. Ji neidealizuoja praeities. Pokario Prancūzija nėra vaizduojama kaip prarastas rojus, o modernizacija – kaip katastrofa. Atmintis čia nėra sentimentali. Ji kritiška. Autorė puikiai mato, kad kiekvienas istorinis laimėjimas atsineša naujų praradimų, o kiekvienas išsilaisvinimas sukuria naujas priklausomybes.

Šiuo požiūriu ypač įdomus vartojimo kultūros vaizdavimas. Ernaux nepriklauso nei tiems autoriams, kurie modernizaciją šlovina, nei tiems, kurie ją demonizuoja. Pirmieji prekybos centrai, buitinė technika, televizija ar automobiliai jos tekstuose nėra vien kapitalizmo simboliai. Jie keičia žmonių kasdienybės ritmą, santykį su kūnu, šeima, darbu ir laisvalaikiu. Kitaip tariant, jie tampa antropologiniais įvykiais. Šis žvilgsnis išskiria Ernaux iš daugelio šiuolaikinių eseistų, kurie apie vartojimą linkę kalbėti moralizuodami. Ji nemoralizuoja. Ji stebi.

Ir būtent ši stebėjimo etika paaiškina nepaprastą „Metų“ santūrumą. Autorė retai komentuoja. Dar rečiau vertina. Ji registruoja. Ši registravimo aistra kartais primena dokumentinį kiną, kuriame kamera ilgai užsibūna ties iš pirmo žvilgsnio nereikšmingomis detalėmis. Tačiau ilgainiui būtent jos pradeda kalbėti garsiausiai. Daiktai, žodžiai, nuotraukos, kvapai, laikysenos – visa tai tampa civilizacijos dokumentais.

Sąmoningai atsisakydama tradicinės romano dramaturgijos, autorė rizikuoja prarasti tai, kas daugelį skaitytojų labiausiai sieja su literatūra – emocinio dalyvavimo patirtį. Ne vienas „Metus“ skaitys lyg stebėdamas ilgą dokumentinį filmą, kuriame nėra kulminacijos, nėra herojaus, su kuriuo būtų galima visiškai susitapatinti, nėra aiškaus konflikto, vedančio į atomazgą. Vietomis dokumentinis registras sąmoningai išlygina patirtis taip, kad net skaudžiausi gyvenimo įvykiai tampa dar vienu laiko sluoksniu greta naujo automobilio modelio, rinkimų kampanijos ar prekybos centro atidarymo.

Čia ir kyla svarbiausias klausimas. Ar tokia literatūra nepraranda emocinės energijos? Ar psichologinio intensyvumo atsisakymas nevirsta estetiniu atšalimu?

Manyčiau, kad šis klausimas neturi vienareikšmio atsakymo. Tačiau jis ir yra didžiausias Ernaux laimėjimas. Ji priverčia permąstyti tai, ko apskritai tikimės iš romano. Nuo XIX amžiaus realistinės prozos esame pratę manyti, kad literatūros centras yra individas – jo sąmonė, jausmai, moraliniai pasirinkimai. „Metai“ siūlo kitą perspektyvą. Pagrindinis veikėjas čia nėra žmogus. Pagrindinis veikėjas yra laikas. Žmogus tampa vieta, per kurią laikas pereina.

Todėl ir pats romano pavadinimas įgauna kitą prasmę. „Metai“ nėra kalendorinis matas. Tai nėra gyvenimo etapų chronologija. Tai pati istorijos medžiaga, iš kurios sudaryta kolektyvinė atmintis. Kiekvieni metai palieka ne tik datas vadovėliuose, bet ir naujus žodžius, naujus gestus, naujas baimes, naujus vartojimo įpročius, naują santykį su kūnu, šeima ir pasauliu. Būtent šie, iš pirmo žvilgsnio menki pokyčiai, ir tampa tikrąja Ernaux pasakojimo medžiaga.

Šiuo požiūriu „Metai“ žymi reikšmingą lūžį Europos literatūroje. Po Marcel Proust individualios atminties epochos ir po XX amžiaus autofikcijos bangos Ernaux pasiūlo trečią kelią – kolektyvinės atminties autobiografiją. Tai autobiografija, kurioje beveik nelieka privilegijuoto „aš“, nes kiekvienas „aš“ jau yra persmelktas istorijos, klasės, lyties, kalbos ir kultūros. Šis poslinkis keičia ne tik autobiografijos sampratą. Jis keičia ir romano ribas.

Neatsitiktinai Nobelio komitetas savo sprendime pabrėžė ne temas, o autorės gebėjimą atskleisti „kolektyvinius asmeninės atminties apribojimus“. Tai, ko gero, tiksliausias Ernaux kūrybos apibūdinimas. Ji nesiekia parodyti, kad jos gyvenimas buvo ypatingas. Priešingai – ji nuosekliai įrodo, kad nė vienas gyvenimas nėra vien asmeninis. Visuose mūsų prisiminimuose gyvena epocha. Visuose mūsų sakiniuose kalba laikas.

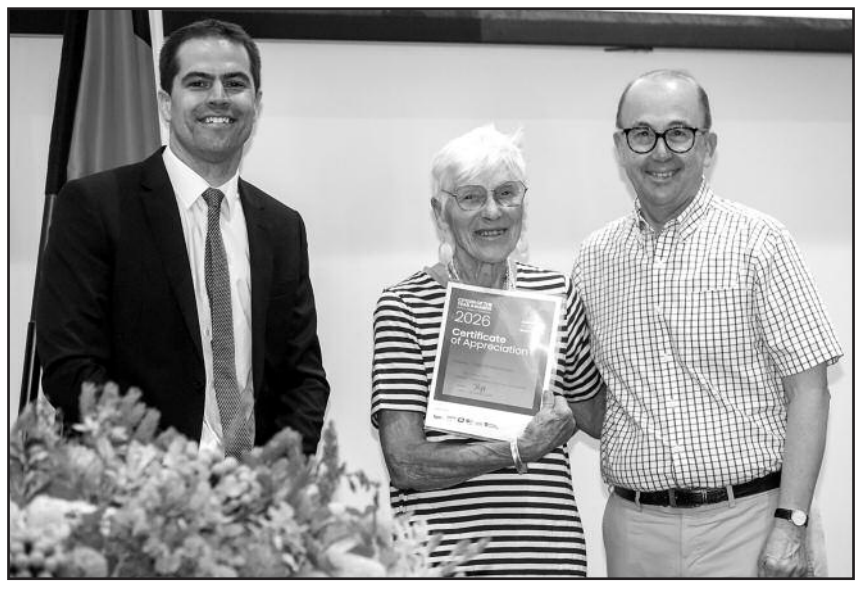
Todėl „Metai“ nėra tik knyga apie Prancūziją ar vienos moters gyvenimą. Ji kalba apie moderniąją Europą, apie XX amžiaus antrosios pusės žmogų, apie visuomenę, kuri pamažu išmoko gyventi vartojimo kultūroje, medijų pasaulyje ir nuolat spartėjančio istorinio laiko ritmu. Ernaux pasiekia tai, kas literatūroje pasitaiko itin retai – jos asmeninė patirtis tampa ne pavyzdžiu, o optika, leidžiančia kitaip pamatyti bendrą istoriją.

Vis dėlto būtų netikslu teigti, kad „Metai“ visiškai atsisako estetikos. Greičiau autorė pasiūlo kitą grožio sampratą. Šios knygos grožis gimsta ne iš metaforų spindesio ar sakinio muzikos. Jis gimsta iš tikslumo. Iš pasitikėjimo, kad tikrovė, jeigu į ją pažvelgiama pakankamai atidžiai, nereikalauja papildomo puošimo. Tai reta literatūrinė laikysena, primenanti fotografiją, kurioje svarbiausia ne efektas, o šviesa. Ne kompozicijos demonstratyvumas, o gebėjimas išlaikyti akimirką.

Ir būtent čia slypi didžiausias Annie Ernaux paradoksas. Rašytoja, kuri nuosekliai atsisako lyrizmo, sukuria vieną melancholiškiausių mūsų laiko knygų. Tačiau jos melancholija kyla ne iš prarastos jaunystės ar asmeninių netekčių. Ji kyla iš suvokimo, kad nyksta ne tik žmonės. Nyksta žodžiai, daiktai, gestai, valgymo įpročiai, politinės viltys, šeimos modeliai, kasdienės kalbos intonacijos. Istorija pasirodo kaip milžiniška užmaršties mašina, o literatūra – kaip paskutinė vieta, kurioje dar galima paliudyti, jog visa tai kadaise egzistavo.

Baigęs skaityti „Metus“ supranti keistą dalyką. Knyga nepalieka vieno įsimenančio siužeto ar vienos nepamirštamos scenos. Ji palieka kitokį žvilgsnį į tikrovę. Po jos sunkiau patikėti, kad istorija kuriama vien didžiųjų įvykių, o žmogaus tapatybė – vien jo vidinių išgyvenimų. Ernaux įrodo priešingai: istorija pirmiausia kaupiasi kasdienybėje – prekybos centrų lentynose, laikraščių antraštėse, šeimos albumuose, televizijos ekranuose, kūno laikysenoje, kalbos intonacijose. Tai, kas šiandien atrodo nereikšminga, rytoj gali tapti vieninteliu epochos liudijimu.

Todėl „Metai“ yra ne vien iškili autobiografinė knyga ir ne vien Nobelio premijos laureatės *opus magnum*. Tai vienas įtikinamiausių XXI amžiaus bandymų perrašyti pačią romano sampratą. Ernaux parodo, kad romanas dar gali atrasti naują teritoriją ne ieškodamas nepaprastų istorijų, o įsiklausydamas į tai, ką ilgą laiką laikėme pernelyg paprasta, kad būtų verta literatūros. Ir būtent todėl jos knyga išlieka ne tik svarbi – ji išlieka reikalinga. Ji primena, kad žmogaus gyvenimą sudaro ne vien tai, ką prisimename, bet ir tai, ką istorija prisimena per mus.

Lidija Šimkutė pateko į 2026 Walkerville Metų piliečio apdovanojimų trumpąjį sąrašą.

Sausio 26-ąją, švenčiant Australijos dieną, per kandidatų pristatymo ceremoniją Walkerville rotušėje jai buvo įteiktas Padėkos ir įvertinimo raštas.

Lidiją nominavo miesto merė Melissa Jones, kuri tuo metu buvo išvykusi į užsienį, todėl apdovanojimą jai įteikė vicemeras Steven Rypp ir 2025 Piliečio apdovanojimą gavęs profesorius Greg Crawford.

Tarp kitų vėliavų renginyje švytėjo Lietuvos trispalvė.

Lidija Šimkutė-Pocius shortlisted for the Citizen of the Year Awards

Lidija Šimkutė was shortlisted for Walkerville Citizen of the Year 2026 awards. She received a Certificate of Appreciation on Australia Day January 26 at the presentation ceremony in the Town Hall.

Lidija was nominated by the city mayor Melissa Jones who was overseas at the time, hence her award was presented by the vice- mayor Steven Rypp and 2025 Citizen of the Year prof. Greg Crawford.

I was delighted that the Lithuanian flag was among the other flags displayed at the event.